

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

CYRILOMETODĚJSKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

Katedra filosofie a patrologie

*Teologické nauky – kombinovaná forma*

*Šimon Koska*

*Filozofie jazyka raného*

*Wittgensteina: interpretace věty 7 v díle*

*Tractatus Logico-Philosophicus*

Bakalářská práce

Vedoucí práce: doc. Mgr. Petr Dvořák, Ph.D.

**2021**

**Čestné prohlášení:**

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně a že jsem všechny použité informační zdroje uvedl v seznamu literatury.

V Olomouci dne 13.4.2021

*Šimon Koska*

## **Poděkování**

Na tomto místě bych chtěl poděkovat svému vedoucímu bakalářské práce panu doc. Mgr. Petru Dvořákovi, Ph.D., především za jeho velkou trpělivost, ale také ochotu a pomoc. To vše totiž značně přispělo ke konečné podobě této práce.

Zároveň bych chtěl poděkovat všem lidem, kteří mně ve studiu a také při psaní této bakalářské práce podporovali.

## **Anotace**

Tato bakalářská práce se zabývá vztahem mezi jazykem a myšlením tak, jak jej vidí Wittgenstein ve svém prvotním díle *Tractatus logico-philosophicus*, konkrétně pomocí věty 7. Cílem práce je především poukázat na to, jakým způsobem se stanovují hranice mezi myslitelným (sdělitelným) a nemyslitelným (nesdělitelným), protože jenom o myslitelném by vlastně filosofie měla pojednávat. Nejdříve jsou v práci uvedeny základní informace o jazyku a samotném díle, které jsou potom aplikovány na oblast filosofické teologie a problematiku poznání.

## **Abstract**

This bachelor thesis is focusing on the relation between language and thinking from the perspective of Wittgenstein's first published book, which is *Tractatus logico-philosophicus*, specifically from the point of view of proposition number 7. The aim of this thesis is to show how he is setting up the border between what can be and what can't be said as a purpose of philosophy. At first this thesis deal with basic information about language and the book itself which are applied on philosophical theology and cognition then.

# Obsah

1	Úvod.....	1
2	Prostředí vzniku Tractatu Logico-Philosophicus.....	2
2.1	Život Ludwiga Wittgensteina .....	2
2.2	Vídeňský kruh a obrat k jazyku .....	3
2.3	Jazyk .....	4
2.4	Filosofie jazyka.....	6
2.5	Logický atomismus Bertranda Russella .....	6
3	Tractatus Logico – Philosophicus .....	8
3.1	Hlavní teze .....	8
3.2	Raný Wittgenstein .....	9
3.3	Myšlenka, jazyk a svět.....	10
3.4	Obrázková teorie jazyka .....	12
3.5	Fakt .....	14
3.6	Svět faktů.....	15
3.7	Běžný jazyk a filosofie .....	16
4	Vymezení myslitelného světa .....	18
4.1	Nesmyslnost filosofických vět a znakový jazyk.....	18
4.2	Hranice filosofie .....	20
4.3	Tractatus ve světle filosofické teologie .....	23
4.4	Bůh v Tractatu .....	26
5	Problematika poznání.....	30
5.1	Epistemologie Tractatu .....	30
5.2	Smysluprázdnost Kantova transcendentálního idealismu .....	32
6	Závěr .....	34
7	Seznam literatury .....	35

# 1 Úvod

V této bakalářské práci se zaměřuji na interpretaci věty 7 díla *Tractatus logico-philosophicus* jednoho z nejvýznamnějších filosofických myslitelů 20. století, Ludwiga Wittgensteina. Konkrétně půjde o interpretaci v rámci filosofie a filosofické teologie. K výběru tohoto tématu přispěla potřeba hledat odpovědi na otázky, které se vynořují při studiu jazyka, ale také obecně při studiu teologie. Jedná se o otázky typu: *Co lze sdělit? Jakým způsobem to sdělit, aby mně bylo rozuměno? Proč ve světě dochází při komunikaci k nedorozuměním? Sděluje nám něco Bůh a je možné Jej vůbec ve světě poznávat? Co je vlastně možné myslet?*

Právě v díle *Tractatus logico-philosophicus* se Ludwig Wittgenstein zabývá vztahem myšlení a jazyka a také tím, co je sdělitelné, jak se nám to sděluje ve světě a zda je to vůbec, našim v podstatě omezeným jazykem, sdělit možné. Poslední věta uzavírá jeho zkoumání mlčením vztahujícím se k tomu, o čem nelze vypovídat.

Dnešní doba přispívá tomu, že na komunikaci a na řešení jakýchkoliv problémů téměř vůbec nezbyvá čas, což v důsledku vede také k omezení jazyka či komunikace pouze na formální úroveň. I v tom, ačkoliv to může znít hloupě, nám toto dílo může pomoci z toho pohledu, že se Wittgenstein snaží jazyk a vypověditelné redukovat na tu nejnižší možnou a zároveň zcela pochopitelnou úroveň. Pokud už nějaké problémy řešíme, často narážíme na nepochopení u druhých, nějaké šumy v komunikaci. To je dáno také určitým vyprázdněním pojmů jako důsledek vyprázdnění našich životů, kde už není o co bojovat, viděno očima postmoderního člověka. Téměř všeho jsme vlastně dosáhli, a přece toho máme tolik před sebou. Naše společnost je postavena na skutečnosti, kde neustálé tvoření něčeho nového je to jediné správné, zprostředkovaně vedoucí k blahobytu. To ale musí mít smysl. Podobné situace nastaly v dějinách vícekrát i z pohledu jazyka. Jedním takovým příkladem může být scholastické období, kdy docházelo k vytváření nových, často spíše umělých konstrukcí, nenavázaných na realitu. To chtěl tehdy změnit William Ockham pomocí tzv. teorie Occamovy břitvy. Jsoucná z jeho pohledu nemusí být nutně množována. Z ekonomie je nám znám pojem přidané hodnoty, čehož paradoxně můžeme dosáhnout tím, aniž bychom paradoxně něco přidávali.

Cílem práce je zamyslet se a nastínit podstatu zmíněných otázek, než hledat nějaké konkrétní řešení, které koneckonců nedokázal předložit ani sám Wittgenstein.

## 2 Prostředí vzniku *Tractatu Logico-Philosophicus*

Jakékoliv dílo nevznikne jen tak, ale je vždy ovlivněno mnoha faktory, příčinami. Stejně tomu bylo v případě Wittgensteinova díla *Tractatus Logico-Philosophicus* (dále jen *Tractatus*). Významným faktorem určujícím vznik díla byl kromě samotného osobního životního vývoje také tzv. Vídeňský kruh, při kterém se scházeli nejen filosofové. Jejich předmětem zájmu byl také jazyk, respektive logická stavba jazyka. Na to vše se postupně zaměřím v následujících podkapitolách.

### 2.1 Život Ludwiga Wittgensteina

Ludwig Wittgenstein se narodil 26. dubna 1889 ve Vídni a žil až do 29. dubna 1951, kdy zesnul v britském univerzitním městě Cambridge. Je jednou z nejvýraznějších postav filosofie 20. století. V tomto ohledu je spojován především s filosofií analytickou a s filosofií jazyka. Ve svém prvním tvůrčím období velmi ovlivnil vznik novopozitivismu<sup>1</sup> – tzv. Vídeňský kruh. Během tohoto období se také zaměřuje na jazyk a podrobuje ho logické analýze, navazuje tedy na logický pozitivismus Vídeňského kruhu. Fenomémem logického pozitivismu je právě jazyk. Druhé tvůrčí období Wittgensteina je opět lingvisticky - logické a dochází v něm k rozvoji jeho vlastní teorie jazykových her. Největší vliv na jeho myšlení měli pravděpodobně Arthur Schopenhauer, Bertrand Russell, který se stal také jeho blízkým přítelem, Gottlob Frege a Rudolf Carnap.

Ludwig Josef Johann Wittgenstein pochází z celkem početné rodiny a narodil se jako nejmladší z osmi dětí. Šlo o jednu z nejbohatších rodin vůbec a to především díky jeho otci Karlu Wittgensteinovi, který byl respektovaným průmyslníkem a patřil k nejúspěšnějším podnikatelům tehdejšího Rakouska. To mělo určitě pozitivní vliv na jeho dětství a život obecně. Jeho rodina stála v centru vídeňského společenského dění. To se stalo předpokladem pro hudební aktivity, které podněcovala hlavně Wittgensteinova matka, a které také později zohlednil v jeho díle *Rozličné poznámky*, kde se o hudbě velmi často zmiňuje. Po domácím vyučování a škole v Linci studoval strojírenství v Berlíně, kde se jeho zájem později rozšířil i na matematiku. Odtud už vedla cesta k logice a filosofickým otázkám základů matematiky. Během studií leteckého inženýrství na univerzitě v Manchesteru se setkal s Gottlobem Fregem a na jeho radu odešel v roce 1911 do města Cambridge, kde na tamější univerzitě absolvoval

---

<sup>1</sup> Bývá označován také jako logický pozitivismus, což je filosofický směr, který se zabývá problémy jazyka a také jeho sdělností.

několik trimestrů u Bertranda Russella. Russel v něm rozpoznal velký talent a věřil, že právě Wittgenstein by mohl dovést jeho matematicko-logický systém k dokonalosti, na který už, jak sám řekl, může být příliš starý. Po vypuknutí první světové války se připojil k rakouské armádě jako dobrovolník a v jejím průběhu získal na východní frontě několik medailí za statečnost. To všechno přes fakt, že byl v roce 1918 zajat a zbývajících měsíce války strávil ve vězeňském táboře. Válka však také velmi poznamenala jeho osobnost. Právě během této doby totiž píše filosofické úvahy náboženského charakteru. Během války vznikly rovněž první náčrty jeho první významné práce *Tractatus Logico-Philosophicus*, která vyšla hned po válce a kterou se v této práci budu vlastně zabývat.

Vydání samotného *Tractatu* doprovázely značné komplikace, protože žádný z nakladatelů, které Wittgenstein oslovil, dílu nerozuměl a nechtěl ho vydat. Nakonec však, po značném úsilí, a s pomocí Bertranda Russella, vydavatele pro své dílo našel. Po válce se na čas od filozofie odloučil, byl totiž toho názoru, že v *Tractatu* vyřešil veškeré filosofické problémy. Stáhl se do ústraní a odjel na venkov, kde působil jako učitel. Poté ještě vystřídal několik zaměstnání, než se vrátil zpět na akademickou půdu. Jeho zájem o filosofii znovu ožil poté, co se setkal s Moritzem Schlickem a dalšími představiteli Vídeňského kruhu. Dospěl k závěru, že *Tractatem* vlastně problémy filosofie rozhodně nevyřešil a začal s druhou fází své tvorby, která je od první v mnoha ohledech velmi odlišná.

V roce 1929 se tedy vrátil zpět na Cambridge, vyučoval zde studenty a opět se začal plně věnovat své práci. O deset let později zde získal profesuru (jako disertační práci použil právě *Tractatus Logico-Philosophicus*) a zapojil se do diskuzí o filosofii matematiky a vědy v rámci Vídeňského kruhu. Další pauza nastala během druhé světové války, po níž se znovu vrátil zpět na univerzitu, kde začal opět vyučovat. Na svou profesuru však v roce 1947 rezignoval, aby se mohl soustředit pouze na psaní. Do roku 1949 shromáždil všechny materiál, který chtěl publikovat ve svém druhém díle *Philosophische Untersuchungen (Filozofická zkoumání)*, to však vyšlo až v roce 1953, dva roky po jeho smrti. Poslední léta svého života strávil ve Vídni, Oxfordu a Cambridgi, kde až do své smrti neustále pracoval.

## 2.2 Vídeňský kruh a obrat k jazyku

Jak již bylo uvedeno dříve, Wittgenstein byl členem tzv. Vídeňského kruhu (Wiener Kreis). Ten vzniká ve 20. letech 20. století zejména na základě iniciativy B. Russella, který od roku 1907 pořádal studentská setkání na téma věda a filosofie. Jedná se tedy o sdružení filosofů,



logiků a vědců, jehož členy byli například Rudolf Carnap, Otto Neurath, Herbert Feigl, Philipp Frank, Friedrich Waismann, Hans Hahn a také Ludwig Wittgenstein. Hlavním důvodem pro vznik tohoto uskupení byla nespokojenost s tehdejší tradiční filosofií a metodologií vědy. Jeho záměrem bylo nahlížet na podstatu světa a lidského poznání zcela novým způsobem. Učením, ze kterého vycházeli, byl logický pozitivismus, protože kladli důraz na logickou analýzu jazyka.

Wittgenstein měl názorově velmi blízko právě k Rudolfu Carnapovi. Sdílel s ním názor, že tradiční problémy filosofie, např. otázka po smyslu bytí, poznání absolutna, jedním slovem celá metafyzika, jsou pseudoproblémy, které vznikly pouze nepochopením logické struktury našeho jazyka. Další a velice zásadní otázkou, kterou se skupina vědců ve Vídeňském kruhu zabývala, byla otázka po smyslu jednotlivých jazykových výroků. Členové Vídeňského kruhu vycházeli z toho, že pokud člověk chce najít odpověď na určitou otázku, musí nejprve přesně vědět, jaký smysl tato otázka má a zda vůbec nějaký má. To je přesně ta pravdivost či nepravdivost výroku, potažmo jeho smysluplnost či nesmyslnost. Z tezí Wittgensteina, Carnapa a ostatních členů Vídeňského kruhu lze vyčíst, že sice existuje celkem mnoho gramaticky správných vět, ale tématicky vlastně zcela nesmyslných. Dobře to ilustruje pravděpodobně nejznámější příklad, kterým je věta „Caesar je prvočíslo.“ Tento výrok má podmět a přísudek, jak to známe z každé jiné věty, a proto je z pohledu gramatiky a syntaxe větou naprosto správnou. Kromě syntaxe nás v jazyce ovšem zajímá i sémantika. Potom určitě uznáme, že se jedná o nesmysl. Na tomto příkladě Carnap a další ukazují onu logickou nesmyslnost jak běžného jazyka, tak i na mnohých výrociích dosavadní filosofie.

Obrat k jazyku (linguistic turn, Sprachwende), nelze v žádném případě chápat jinak, než jako jistou a pozoruhodnou změnu v myšlení některých filosofů minulého století. Tou změnou je zcela konkrétní poznání, že pro řešení filozofických otázek je zcela zásadní analyzování jazyka, ve kterém jsou tyto otázky kladeny a ve kterém se na ně má odpovídat. Tento obrat úzce souvisí a navazuje na tu část filosofie, kterou nazýváme analytická.<sup>2</sup> Za průkopníka tohoto obratu je považován německý matematik, filozof a logik Gottlob Frege (1848-1925).

## 2.3 Jazyk

Dříve, než se budu zabývat samotným dílem Ludwiga Wittgensteina, respektive tím, jak si představuje ideální jazyk ve svém raném díle, bylo by vhodné si samotný jazyk definovat

---

<sup>2</sup> Analytická filozofie je taky někdy jednoduše označována jako filozofie obratu k jazyku.

a představit tak, jak jej vnímá lingvistika. Nicméně, hned v úvodu je také nutno poznamenat, že existuje mnoho různých definic jazyka, různé náhledy na jazyk a také jazykovědné školy. Navzdory různorodosti definic jazyka lze zmínit alespoň některé jeho základní prvky, které ve svých publikacích uvádějí Jiří Černý a František Čermák. Podle Jiřího Černého jazyk slouží jako prostředek poznání, myšlení a komunikace.<sup>3</sup> Čermák však také uvádí, že jazyk je systém.<sup>4</sup> Právě na toto systémové chápání jazyka měla velký vliv strukturní lingvistika, jejímž zakladatelem byl švýcarský jazykovědec Ferdinand de Saussure. Ten, vzhledem ke složitosti jazyka, rozlišil tři základní složky tohoto abstraktního systému: *langage (řeč)*, *langue (jazyk)* a *parole (promluvu)*. Pojem řeč se tedy chápe jako nejzákladnější lidská schopnost dorozumívat se pomocí jazyka. Jazyk je v užším smyslu systém znaků a pravidel, jimiž se mluvčí při komunikaci řídí. Promluva (mluva) je již konkrétní sdělení (adresátovi).

O vzniku jazyka samotného však existují pouze určité teze, které ovšem nejsou podloženy přímými důkazy. K dispozici tak máme jenom odhady o době jeho vzniku, které mohou sahát od statisíců až do milionu let zpětně, avšak reálné písemné záznamy, které jsou k dispozici, jsou staré nanejvýš 6 000 let. Samotné teorie o původu jazyka a jeho různostech jsou už mnohem jasnější a propracovanější, přičemž se uvádí tři základní.

a) utopická teorie – Bůh dal člověku život i schopnost mluvy a poté, jako trest, následovalo biblické zmatení jazyků při stavbě babylonské věže;

b) genetická teorie – jazyk se vyvinul na základě genetické mutace lidí;

c) přirozená teorie - vznik jazyka jako nápodoba zvířecích a přírodních zvuků, nebo spontánně z lidských výkřiků vyjadřujících emoce (např. bolest, radost atd.).

Pokud se podíváme do historie filosofie, tak u řeckých filosofů pozorujeme, že se zabývali otázkou, zda jazyk vznikl způsobem zvaným *fysei (thesei)*, tzn. přirozeně, dohodou mezi lidmi, konvenčně se ustálil, nebo nám byl dán od Boha, tj. *dosei*. Nutno také ještě podotknout, že ve starověké filosofii došlo ke sporu o to, zda slova mají přímou souvislost s realitou (naturalismus), nebo ne (nominalismus). Dnešní lingvisté se přiklání k pojetí nominalistickému, tedy že souvislost mezi slovy a realitou neexistuje.

---

<sup>3</sup> ČERNÝ, Jiří. *Malé dějiny lingvistiky*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7178-908-9, str. 12.

<sup>4</sup> ČERMÁK, František. *Jazyk a jazykověda: přehled a slovníky*. Vyd. 4., V Karolinu 2., dopl. Praha: Karolinum, 2011. ISBN 978-80-246-1946-0, str. 38.

## 2.4 Filosofie jazyka

Filosofie jazyka, která se, jak již bylo uvedeno výše, v širším slova smyslu označuje jako analytická filosofie, je v oblasti lingvistiky jedna z nejstarších disciplín. Její původ sahá až do antického Řecka. Černý například uvádí, že se jedná o disciplínu, která je nadřazena všem ostatním lingvistickým vědním oborům, a to z důvodu své interdisciplinarit, ale také díky její snaze zodpovědět otázky týkající se stěžejních problémů jazyka.<sup>5</sup> Těmi jsou podstata znaku, souvislost jazyka a poznání, jazyka a myšlení, jazykových univerzálií (společné rysy všech jazyků) atd. Pro filozofické směry, které se zabývají především otázkou jazyka, použil A. Schaff shrnující název sémantická filosofie.

Fakt, že analytická filosofie není jenom předmětem filosofie samotné, tvrdí také Jaroslav Peregrin, český logik a rovněž analytický filosof. Říká, že filosofové se mohou zabývat takřka čímkoliv. Například hledají nejlepší způsob uspořádání lidské společnosti, zabývají se samotnou lidskou existencí atp. Nicméně, analytický filosof se ničím takovým nezabývá a místo toho se snaží zprostředkovat vhled do podstaty našeho světa. Protože však svět vnímá jako svět zprostředkovaný jazykem, znamená to pro něj vhled do podstaty jazyka.<sup>6</sup> Jak již také bylo zmíněno, analytická filosofie má kořeny v logickém pozitivismu a ovlivněna byla také formální logikou. Centrem tohoto zkoumání byla především Vídeň a Cambridge. V kontrastu k Heideggerovi a Husserlovi se objevují filosofové, kteří tvrdí, že v porozumění člověku je třeba zaměřit se na to, co je praktické, hlavně na způsob jeho vztahování se ke světu, kterým je jazyk. Podrobují samotnému tážení způsob lidského vyjadřování a způsob jazykové komunikace. Tito analytičtí filosofové se snaží ukázat pokračovatelům M. Heideggera, že jejich filosofické výroky vlastně postrádají jakýkoliv smysl proto, že jsou v nich použity chybné slovní vazby, prázdné pojmy nebo jsou tyto pojmy užity zcela špatně, a jejich věty jsou tím pádem nelogické. Stejně to vidí také Ludwig Wittgenstein.

## 2.5 Logický atomismus Bertranda Russella

Z analytické filosofie se vlastně zrodil také logický atomismus Bertranda Russella, z něhož vychází Ludwig Wittgenstein. Nejde o nic jiného, než o vztah jazyka a světa. Jinými slovy jde o systematické rozpracování přirozené představy, že lidské poznání je určitým

---

<sup>5</sup> ČERNÝ, Jiří. *Malé dějiny lingvistiky*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7178-908-9, str. 46.

<sup>6</sup> PEREGRIN, Jaroslav. *Kapitoly z analytické filosofie*. 2. vyd. Praha: Filosofia, 2014. ISBN 978-80-7007-420-6, str. 5.

přijímáním věcí do lidské mysli a že slova jsou jenom nálepkami, které dáváme daným věcem, aby tuto věc, námi přijatou, mohly zprostředkovat. Tento přístup je úzce spjat s rozvojem moderní logiky a teorie modelů. Tento přístup je zcela samozřejmý pro velkou část analytických filosofů.

## 3 Tractatus Logico – Philosophicus

V této kapitole se budu věnovat rozčlenění *Tractatu* a také jeho hlavním prvkům, které ho jaksi definují a které hlavně vypovídají o tom, jak se Wittgenstein na tento svět dívá, co je pro něho očima *Tractatu* podstatné.

### 3.1 Hlavní teze

Už jsem se zmínil, jak lze jazyk chápat obecně a co vlastně znamená z pohledu lingvistiky. Důležité ovšem je, jak jej vnímá Ludwig Wittgenstein ve svém *Tractatu*. Pro toto dílo je zásadní myšlenka ideálního jazyka. Vlastně celé dílo se snaží tento ideální jazyk zkonstruovat, či lépe řečeno, dokončit v tom smyslu, jak to započali Frege s Russellem. A následně podle toho, co se v tomto jazyce ukazuje (zeigen), vytvořit novou metafyziku a ukázat, že například etika je tímto (a tedy i každým jiným) jazykem zcela nevyslovitelná a proto je třeba o ní mlčet.

Pro Wittgensteina znamenal jazyk (Sprache) hlavní motiv, který jej přiměl k tomu, aby jeho studiu věnoval podstatnou část svého života. Jen v jazyce lze vymezit hranici mezi myslitelným a nemyslitelným. Wittgenstein tedy, podobně jako Kant, chce udělit myšlení jistou hranici, omezení, na rozdíl od Kanta se však domnívá, že tuto hranici lze vymezit pouze v jazyce a na základě studia jazyka. Wittgenstein opět srovnatelně jako Kant bojuje proti univerzalizmu lidského myšlení, které může poznat vše a formulovat to v podobě obecných a nutných pravd. Ludwig Wittgenstein považuje jazyk za velice významnou součást našeho myšlení. Zatímco Kant vidí omezenost myšlení v apriorních zkušenostech lidské mysli, tak Ludwig Wittgenstein tuto omezenost ve velice silné vazbě lidského myšlení na jazyk. Lidské myšlení končí tam, kde začíná jazykově neformulovatelné a na druhé straně začátek skutečně myslitelného je tam, kde začíná jasně a přesně vyslovitelné.

*Tractatus* je poměrně obsažný spis, kde lze názorně vidět, jak se forma snoubí s obsahem a jak je právě forma důležitá pro obsah. Je vhodné si představit také strukturu tohoto díla. Skládá se z aforisticky formulovaných vět, očíslovaných desetinnými čísly; „5.1“ např. znamená výklad či rozvedení myšlenky „5“, „5.11“ znamená totéž pro „5.1“ atd. Tato struktura má za cíl bezesporu usnadnit orientaci. Dílo je napsáno maximálně zhuštěnou formou,

předpokládá znalost Fregovy a Russellovy nauky a v neposlední řadě dává pojmům běžného jazyka vlastní, přesnější obsah. Dále už uvádím hlavní teze, tedy věty označené celým číslem:

1. Svět je všechno, co je zkratka tak.
2. To, co je zkratka tak, fakt, je existence stavů věcí.
3. Logický obraz faktu je myšlenka.
4. Myšlenka je smysluplná věta.
5. Věta je pravdivostní funkcí elementárních vět. (Elementární věta je pravdivostní funkce sebe samé.)
6. Obecný forma pravdivostní funkce je:  $[p, \xi, N(\xi)]$ . Toto je obecná forma věty.
7. O čem se nedá mluvit, o tom se musí mlčet.

Filosofie má ohraničit myslitelné, a tím i nemyslitelné. Tím, že jasně představí vypověditelné, ukáže to, co je nevypověditelné. Vše, co se vůbec dá myslet, říká Wittgenstein, lze myslet jasně. A vše, co se dá vyjádřit, dá se podle něj vyjádřit jasně. Avšak co lze ukázat, nelze říci.

Hranice mého jazyka, říká dále Wittgenstein, znamenají hranice mého světa. Logika vyplňuje svět. Hranice světa jsou i jejími hranicemi. Svět i činnost jsou jedním. Jsem svým světem. Subjekt nepatří ke světu, nýbrž je hranicí světa. Nic v zorném poli nenasvědčuje tomu, že je viděno nějakým okem. Tím, že "svět je můj svět", vstupuje do filosofie "Já".

Jak vyplývá z předmluvy, měl Wittgenstein za to, že tímto pojednáním problémy filosofie opravdu vyřešil; pravdu zde vyslovených myšlenek považoval za nedotknutelnou a definitivní. Je tedy jen důsledné, že Wittgenstein se sám naprosto stáhl z filosofického světa a po celé desetiletí zachovával mlčení, zatímco jeho spis vyvolal ve filosofickém světě množství komentářů a sporů, k nimž přispěl i jeho styl, radikálnost a značná nepřístupnost.

## 3.2 Raný Wittgenstein

V této bakalářské mám interpretovat 7. větu Tractatu, jak obecně v souvislosti s jazykem, tak v souvislosti s filosofií, ale také ve světle filosofické teologie. Nutno ale podotknout, že 7. větu nelze interpretovat samostatně, bez návaznosti na věty předchozí. Lze

rovněž namítnout, jestli lze *Tractatus* interpretovat bez souvislostí pozdějšího životního vývoje samotného Wittgensteina. Ten sám přece po vydání *Tractatu*, v samotné předmluvě z roku 1918, tvrdil, že je “...toho mínění, že v tom podstatném jsem dané problémy vyřešil s konečnou platností.”<sup>7</sup> V roce 1930 se přesto do Cambridge vrací, kde začíná opět přednášet a také přehodnocovat své výsledky *Tractatu*, jehož zjednodušený pohled na jazyk ve *Filosofických zkoumáních* vysloveně odmítá.<sup>8</sup> K tomu se poměrně obsáhle a trefně vyjádřil David Stern v jednom ze svých článků.<sup>9</sup> Ten preferuje Wittgensteina nějak nedělit, respektive užívat pouze označení “střední” Wittgenstein a tím nemá na mysli předěl mezi Wittgensteinem raným a pozdním, což je také nejčastější rozdělení, s kterým se můžeme setkat. Chce nám tím sdělit, že Wittgensteina je nutné vnímat a číst ve své celistvosti, tedy pokud možno jej nedělit na raného/pozdního nebo na Wittgensteina I/Wittgensteina II, pokud k tomu vyloženě není důvod.

Stejně tak si v této práci nenárokuji interpretaci 7. věty právě z pohledu celkového vývoje, myšleno, jak by se na její interpretaci díval s odstupem času také Ludwig Wittgenstein, i když také k určitému významovému posunu došel. Pokusím se ji interpretovat právě tak, jak ji viděl v době psaní předmluvy a vydání *Tractatu*.

### 3.3 Myšlenka, jazyk a svět

Co se vlastně Ludwig Wittgenstein pokoušel *Tractatem* říci? Jestliže se pokoušel o vyřešení veškerých filosofických problémů či na poukázání jejich nesmyslnosti, zajisté to tak chtěl učinit analýzou jazyka. Zde se pokusil celý jazykový systém zjednodušit až na tu nejelementárnější možnou úroveň a dotáhnout jej tak k dokonalosti. Svým způsobem také budoval ideální jazyk, kde následoval Fregeho tzv. pojmové písmo a rozvíjel základy, které položil Russell a Whitehead v díle *Principia Mathematica*. Wittgenstein předpokládal, že jazyk je pouhou sumou výroků, s jedinou podstatou, která je smysluplná a lze ji popsat pomocí predikátové logiky. To dobře ilustrují dopisy Bertranda Russella z počátků jejich setkávání.

“(Wittgenstein) popíral, že existuje něco jiného než potvrzené výroky. (7. 11. 1911).”<sup>10</sup>

---

<sup>7</sup> WITTGENSTEIN, Ludwig. *Tractatus logico-philosophicus*. Druhé, opravené vydání. Přeložil Petr GLOMBÍČEK. Praha: OIKOYMENH, 2017. Knihovna novověké tradice a současnosti. ISBN 978-80-7298-241-7, strana 9.

<sup>8</sup> GRAYLING, A. C. *Wittgenstein: průvodce pro každého*. Praha: Dokořán, 2007. Průvodce pro každého. ISBN 978-80-7363-077-5., str. 64

<sup>9</sup> STERN, David G. *How many Wittgensteins. Wrr.book [online]*. Frankfurt am Main: Ontos verlag, 2006 [cit. 2021-03-20]. Dostupné z: <https://humstatic.uchicago.edu/philosophy/conant/HowManyWittgensteins.pdf>

<sup>10</sup> MONK, Ray. *Wittgenstein: úděl génia*. Přeložil Otakar VOCHOČ. Praha: Hynek, 1996. Velké biografie. ISBN 80-85906-23-6, str. 54.

Tento Wittgensteinův výrok Russel ještě v dalších dopisech rozvíjí, přičemž naráží na jeho neústupnost a tvrdošijnost, doplněnou tvrdohlavostí a zarytostí. Tomuto výroku ovšem předcházelo tvrzení Wittgensteina, kde neustále opakoval, že je v dané místnosti nosorožec a toho faktu se Wittgenstein, i přes naléhání Russela, nechtěl vzdát. Nešlo zde ovšem o jakési Wittgensteinovo bláznovství a nesmyslné tvrzení o jednorozci, ale o touze poznání, čím je vlastně tento svět tvořen a naráží přitom na své tvrzení z *Tractatu*, že svět je souhrnem faktů, nikoli jednotlivin.<sup>11</sup>

Abychom vůbec rozlišili, co lze vůbec myslet, je nutné nejprve, jak také říká Wittgenstein, stanovit hranice jazyka. Jazyk totiž neslouží k ničemu jinému, než k popisu našich myšlenek. To v podstatě sděluje již v samotné předmluvě:

“Kniha chce tedy vytyčit hranice myšlení, či spíše - nikoli myšlení, ale výrazu myšlenek: Neboť k vytyčení hranic myšlení bychom museli být s to myslet obě strany této hranice (museli bychom tedy být schopni myslet něco, co se myslet nedá).

Hranice se tudíž dá vytyčit jen v jazyce a to, co leží mimo tuto hranici, bude zkrátka nesmysl.”<sup>12</sup>

Způsob, jakým je možné reflektovat náš svět jazykem je založen na tzv. strukturálním izomorfismu.<sup>13</sup> V podstatě vychází z předpokladu, že struktura světa a jazyka jsou identické, stejné. Struktura světa zde určuje strukturu našeho jazyka, kterým svět popisujeme. Graficky to lze zobrazit následovně.

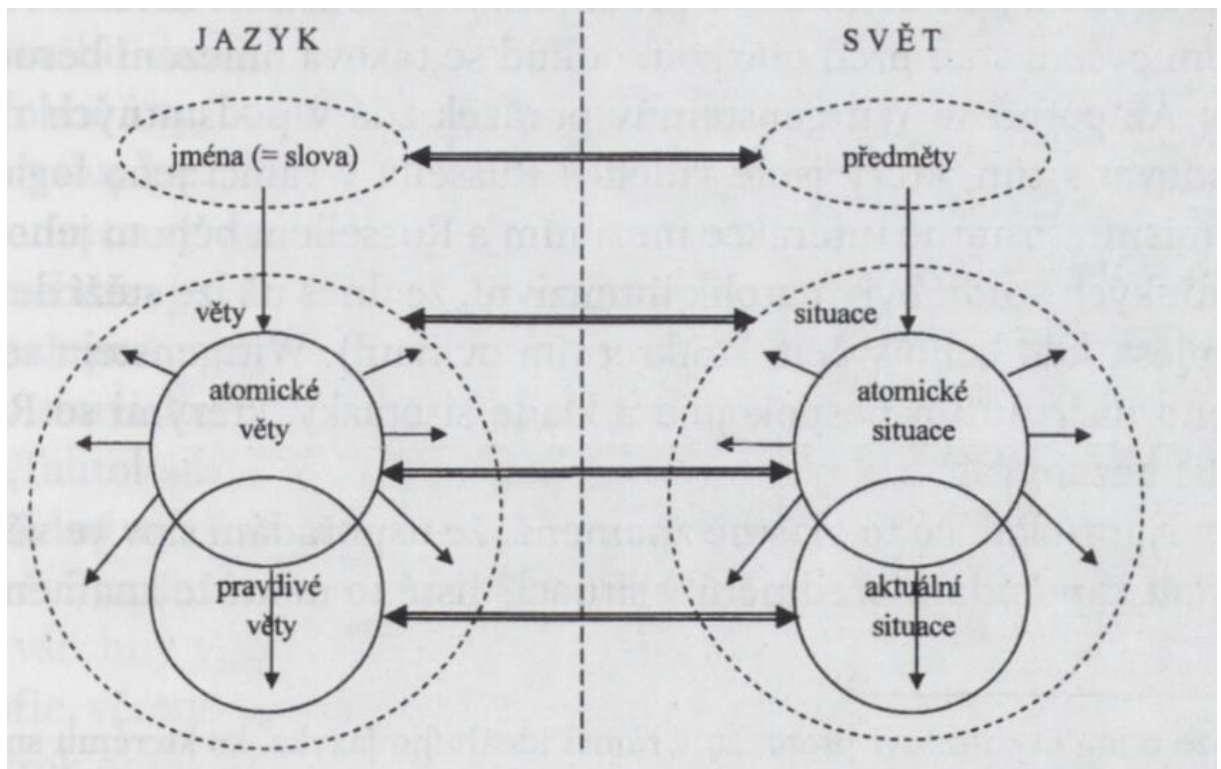
---

<sup>11</sup> WITTGENSTEIN, Ludwig. *Tractatus logico-philosophicus*. Druhé, opravené vydání. Přeložil Petr GLOMBÍČEK. Praha: OIKOYMENH, 2017. *Knihovna novověké tradice a současnosti*. ISBN 978-80-7298-241-7, věta 1.1.

<sup>12</sup> WITTGENSTEIN, Ludwig. *Tractatus logico-philosophicus*. Druhé, opravené vydání. Přeložil Petr GLOMBÍČEK. Praha: OIKOYMENH, 2017. *Knihovna novověké tradice a současnosti*. ISBN 978-80-7298-241-7, str. 8.

<sup>13</sup> PEREGRIN, Jaroslav. *Kapitoly z analytické filosofie*. 2. vyd. Praha: Filosofia, 2014. ISBN 978-80-7007-420-6., str. 129.





Obrázek 1 Strukturální izomorfismus

Pokud se na výše uvedený obrázek díváme pohledem, že svět determinuje náš jazyk, potom můžeme říci, že jednotlivým předmětům ve světě odpovídají v jazyce jména či slova. To jsou základní a nejjednodušší prvky a můžeme je také nazvat jednotlivinami, které už jsou dále neanalyzovatelné a nepopsatelné. Proto na ně lze dále pouze ukazovat, pojmenovávat je. Různé uspořádání těchto předmětů potom dává vyniknout situacím, nejprve jednoduchým - atomickým. V případě jazyka se potom jedná o atomické věty. Pokud se daná situace ve světě skutečně vyskytuje, tak je aktuální a v případě vět potom pravdivá.

Mezi jazykem a světem se tak zdá být určitá korelace či vztah. Jak je z šipek v obrázku patrné, tento vztah není jenom deterministicky určen směrem svět - jazyk, ale také ve směru jazyk - svět. To také Wittgenstein vysvětluje ve větě 3.11.

“Smysly vnímatelný znak (mluvený, psaný atd.) věty nám slouží jako projekce možné situace. Projekční metoda je myšlení větného smyslu.”

### 3.4 Obrázková teorie jazyka

Jak jazyk vnímáme obecně jsem už naznačil v kapitole věnující se jazyku, jedná se o prostředek poznání, myšlení a komunikace, stejně jako systému. Systému, který má podobu

gramatických pravidel a který nejčastěji spojujeme s komunikací a sdělováním myšlenek. Pozoruhodným faktem ale také je, že během mluvení nad žádnými pravidly neuvažujeme a také když se mluvit učíme, tak ne podle nějakých pravidel. Spíše jsou poté daná pravidla odvozena z činnosti mluvení jako takové. Samotná pravidla se učíme až později, tedy ve škole. To jak myslíme, případně jak naše myšlení vyjadřujeme jazykem, určitě neprobíhá tak, že bychom nejprve něco vymysleli a potom začali vymýšlet nějaká nová slova, abychom myšlenku sdělili druhým.<sup>14</sup>

Ve své podstatě jde o zobrazování situací větami našeho jazyka a to se Wittgenstein vyjádřit tzv. obrázkovou teorií. Snaží se nám ukázat zobrazovací funkci jazyka, tím, jak něco vyjadřuje nebo-li zobrazuje.<sup>15</sup> V tomto podání má vyjadřovat právě všechny možné stavy věcí, možnosti toho, jaký by svět mohl být. Už jsem uvedl, že na základě shodné zobrazovací formy (logické formě) může jazyk, případně obraz nějakou libovolnou možností představovat, nehledě na jeho pravdivost.

“Obraz se se skutečností shoduje, nebo neshoduje; je správný nebo nesprávný, pravdivý nebo nepravdivý.”<sup>16</sup>

Daným obrazem vlastně můžeme myslet cokoliv.

“Obraz znázorňuje, co znázorňuje, nezávisle na své pravdivosti či nepravdivosti, a to svou formou zobrazování.”<sup>17</sup>

Takovéto logické obrazy, které znázorňují možné situace bychom měli být schopni porovnat s realitou, skutečností. Nemůžeme totiž určit, jestli je obraz pravdivý nebo nepravdivý pouze na základě toho, že se na něj podíváme. Samotná situace, která je obrazem vykreslena je totiž jejím vlastním smyslem a jestliže tento smysl souhlasí s realitou, takže vykresluje to, co skutečně je, tak je pravdivý.

“To, co obraz znázorňuje, je jeho smysl.”

---

<sup>14</sup> SOKOL, Jan. Malá filosofie člověka: a Slovník filosofických pojmů. Vydání sedmé. V Praze: Vyšehrad, 2019. ISBN 978-80-760-1190-8, str. 40.

<sup>15</sup> PEREGRIN, Jaroslav. Filozofie pro normální lidi. Praha: Dokořán, 2008. ISBN 978-80-7363-192-5, str. 69.

<sup>16</sup> WITTGENSTEIN, Ludwig. Tractatus logico-philosophicus. Druhé, opravené vydání. Přeložil Petr GLOMBÍČEK. Praha: OIKOYMENH, 2017. Knihovna novověké tradice a současnosti. ISBN 978-80-7298-241-7, věta 2.21.

<sup>17</sup> Tamtéž, věta 2.22.

“Abychom rozpoznali, zda je obraz pravdivý, nebo nepravdivý, musíme jej se skutečností porovnat.”<sup>18</sup>

Na základě toho lze usuzovat, že vlastně smysluplnost jazyka vůbec nezávisí na tom, zda jsou věty pravdivé či nikoliv. Je vlastně smysluplný, když jsou věty pravdivé i nepravdivé. Zatím se pořád jedná o pouhé možnosti, které bychom měli verifikovat tím, že je porovnáme se světem. V tomto ohledu je důležitým prvkem obrázkové teorie, stejně jako celého *Tractatu*, *fakt*. To je předmětem celé první a druhé věty, je to vlastně to, co je zkrátka tak, to co existuje, čím je dána struktura světa.

### 3.5 Fakt

Definice faktu už byla zmíněna v hlavních tezích *Tractatu* a konkrétně ta druhá říká, že jde o existenci stavů věcí. Obecně máme za to, že fakt je v podstatě to, co je. V našem světě bychom asi zaměnili za reálné věci či předměty, jako například stůl, židle atp. Ve Wittgensteinově pojetí ale tomu není úplně tak. V německém originále je *fakt* uváděn jako *Tatsache*, ale *stavy věcí* jako *Sachverhalt*. Tyto pojmy nejsou v *Tractatu* jednoznačně definovány a může tak dojít k různým interpretacím. Jednotlivý pojem je vlastně vždy dále rozváděn a v určitém slova smyslu interpretován a terminologie tak není jednoznačná. *Sachverhalt* byl totiž v anglickém překladu C. K. Ogdena přeložen jako *atomic fact*, zatímco v pozdějším anglickém vydání D. F. Pearse a B. F. McGuinness jako *state of affairs*. Pojem *Tatsache* je do anglického jazyka přeložen vždy jako *fact*. Nejednoznačnost tedy vzbuzuje spíše pojem *Sachverhalt* (*atomic fact*), který je v Ogdenově překladu jednoznačně inspirován Russellovým logickým atomismem. Sám Bertrand Russell v předmluvě *Tractatu* uvádí následující:

“Co je ve světě složené, je fakt. Fakta, která nejsou složena z ostatních faktů jsou ta, která Wittgenstein nazývá *Sachverhalte*, zatímco fakt, který se může skládat ze dvou nebo více faktů se nazývá *Tatsache*; tak tedy například věta “*Sokrates je moudrý*” je třeba vnímat jako *Sachverhalt* stejně jako *Tatsache*, kdežto “*Sokrates je moudrý a Platon je jeho žák*” je už jenom *Tatsache* a nikoliv *Sachverhalte*.”<sup>19</sup>

---

<sup>18</sup> WITTGENSTEIN, Ludwig. *Tractatus logico-philosophicus*. Druhé, opravené vydání. Přeložil Petr GLOMBÍČEK. Praha: OIKOYMENH, 2017. Knihovna novověké tradice a současnosti. ISBN 978-80-7298-241-7, věta 2.221 a věta 2.223.

<sup>19</sup> HUNNINGS, Gordon. *The World and Language in Wittgenstein's Philosophy*. I. Title. Hong Kong: State University of New York Press, 1998. ISBN 978-0-88706-585-9, str. 7, volně přeloženo: “What is complex in the

Russell tedy faktu (*Tatsache*) rozumí jakosouhrn jednotlivých elementárních vět. V roce 1919 mu Wittgenstein na otázku, jaký je rozdíl mezi *Tatsache* a *Sachverhalt*, poskytuje následující vysvětlení:

“*Sachverhalt* je to, co odpovídá elementární větě, jestliže je pravdivá. *Tatsache* je potom to, co odpovídá logickému součinu elementárních vět když je tento součin pravdivý. Důvod zavedení pojmu *Tatsache* před uvedením pojmu *Sachverhalt* bude potřebovat dalšího vysvětlení.”<sup>20</sup>

Může se zdát, že vlastně ani nejde o nějaký velký problém, přinejmenším se ale vyhneme trapnému tvrzení, že fakt je fakt, jak poznamenal matematik Erik Stenius.<sup>21</sup> Nicméně, fakt je základním stavebním prvkem Wittgensteinova *Tractatu*, protože na něj navazují další pojmy jako obraz, svět nebo skutečnost, jak je předjímá také v jedné z úvodních vět.

“Souhrn faktů totiž určuje, co tak zkrátka je a co tak zkrátka není.”<sup>22</sup>

### 3.6 Svět faktů

Wittgenstein určitě nepopírá, že v našem světě neexistují žádné věci, ať už na základě výše uvedené věty 1.12. nebo potom věty nadřazené, kde Wittgenstein uvádí, že svět je souhrnem faktů a nikoliv jednotlivin. Akorát tím upřesňuje a vymezuje, že souhrn faktů je něco, co stojí nad věcmi samotnými a jejím souhrnem. Když totiž hovoří o faktech, nemá na mysli jednotlivá jména jako Sokrates, židle, stůl atp. Tato jména či věci totiž sami o sobě nemají žádnou vypovídací hodnotu a už vůbec jen tak nelze určit, zda jsou pravdivé či nikoliv.

Fakt, který je svou povahou elementární nebo složený už má ovšem vypovídací hodnotu jinou. Takto složený fakt, který je navíc možné uspořádat do logického prostoru, tvoří svět a ten lze jen popsat výroky, u kterých už pravdivostní hodnotu určit lze.

---

world is a fact. Facts which are not compounded of other facts are what Mr. Wittgenstein calls *Sachverhalte*, whereas a fact which may consist of two or more facts is called a *Tatsache*; thus, for example, “Socrates is wise” is a *Sachverhalt* as well as a *Tatsache*, whereas “Socrates is wise and Plato is his pupil” is a *Tatsache* but not a *Sachverhalt*.”

<sup>20</sup> Tamtéž, str. 8, volně přeloženo: “*Sachverhalt* is what corresponds to an elementarsatz if it is true. *Tatasache* is what corresponds to the logical product of elementary props when this product is true. The reason why I introduce *Tatsache* before introducing *Sachverhalt* would want a long explanation.

<sup>21</sup> STENIUS, Erik. Wittgenstein's "Tractatus": A Critical Exposition of the Main Lines of Thought (Wittgenstein Studies). Bloomsbury Publishing Plc, 1996. ISBN 978-18-5506-493-5, str. 57

<sup>22</sup> WITTGENSTEIN, Ludwig. *Tractatus logico-philosophicus*. Druhé, opravené vydání. Přeložil Petr GLOMBÍČEK. Praha: OIKOYMENH, 2017. Knižovna novověké tradice a současnosti. ISBN 978-80-7298-241-7, věta 1.12.

### 3.7 Běžný jazyk a filosofie

Dalším argumentem, proč je svět tvořen souhrnem faktů a ne předmětů, najdeme také v běžném jazyce. Jednotlivá slova se totiž většinou nevyskytují izolovaně, ale smysl zpravidla dostávají až v kontextu určité věty. Už v samotné předmluvě Wittgenstein říká, že se kniha zabývá filosofickými problémy a taky, že formulace těchto problémů stojí na neporozumění logice našeho jazyka. Protože je náš svět tvořen fakty a ne jednotlivými předměty nebo slovy, tak je tím pádem i náš jazyk tvořen větami.<sup>23</sup> S jazykem, tím, který běžně používáme, se podle *Tractatu* pojí následující problémy.

“V běžném jazyce se neobyčejně často stává, že totéž slovo označeno různým způsobem - náleží tedy různým symbolům - nebo že se dvě slova, jež označují různě, uplatňují ve větě navenek stejně.

Slovo „je” se tak objevuje jako spona, jako rovnítko a jako výraz existence: „existovat” se objevuje jakožto nepřechodné sloveso, jako „jít”; „identický” se objevuje jako přídavné jméno; mluvíme o *něčem*, ale také o tom, že se *něco* děje.

(Ve větě „Zelený je zelený” - kde je první slovo osobním jménem a druhé jménem přídavným - nemají tato slova jednoduše různý význam, nýbrž jde o *různé symboly*.)<sup>24</sup>

Díky těmto dvojznačnostem může dojít k nepochopením, zvláště pokud někde nedefinujeme přesný výklad nebo význam slov ještě předtím, než je použijeme. Jedná se o docela významné posuny ve významu jednak kvůli slovu *být*, ale rovněž kvůli použití slova *zelený*, pod kterým si můžeme představit jak barvu, tak například označení pro ekologicky smýšlejícího člověka. V prvním případě je druhé slovo použito jako přídavné jméno dávající prvnímu slovu, podstatnému jménu, určitou vlastnost barevnou. Popisuje, jaký předmět vlastně je. V tomto případě je slovo *být* použito jako výraz existence, za předpokladu pokud první slovo chápeme jako pana Zeleného. Je to vlastně podobné, jako kdybychom řekli *Marek je vysoký*. Slovo „je” se zde chápe jako spona. Když ale řekneme *Praha je hlavní město České republiky* jedná se potom o znak identity.

---

<sup>23</sup> MONK, Ray. *How to read Wittgenstein*. New York: Norton, 2005. How to read (New York, N.Y.). ISBN 0393328201, str. 40

<sup>24</sup> WITTGENSTEIN, Ludwig. *Tractatus logico-philosophicus*. Druhé, opravené vydání. Přeložil Petr GLOMBÍČEK. Praha: OIKOYMENH, 2017. Knihovna novověké tradice a současnosti. ISBN 978-80-7298-241-7, věta 3.323.

To byl tedy případ, kdy jedno slovo označuje různým způsobem určitou skutečnost, má více významů. Tou další komplikací je samotné slovo *zelený*. Když se díváme na výše uvedený příklad z *Tractatu*, tak vidíme, že totéž slovo má různý význam podle toho, v jakém kontextu či na jaké pozici ve větě se objeví, i když se navenek jeví úplně stejně. Kvůli těmto dvěma základním charakteristikám běžného jazyka může docházet k určitým zmatením, nepřesnostem. Samotná nepřesnost není způsobena našim myšlením, ale samotným jazykem. To je také vyjádřeno následující větou *Tractatu*.

“Takto dochází snadno k naprosto základním záměnám (jakých je všude ve filosofii plno).”<sup>25</sup>

Wittgenstein předpokládá, že takový běžný jazyk používají také filosofové při řešení filosofických problémů. Jinými slovy, problémy, které si filosofie dává za cíl zkoumání jsou položeny nesprávným jazykem, což vede k jejich nesmyslnosti.

---

<sup>25</sup> WITTGENSTEIN, Ludwig. *Tractatus logico-philosophicus*. Druhé, opravené vydání. Přeložil Petr GLOMBÍČEK. Praha: OIKOYMENH, 2017. Knihovna novověké tradice a současnosti. ISBN 978-80-7298-241-7, věta 3.324.

## 4 Vymezení myslitelného světa

V návaznosti na problémy běžného jazyka se lze ptát, jestli existuje nějaké řešení, které by nás jich zbavilo. V reálném světě tomu tak nejspíše nebude, ale v tom teoretickém je možné téměř vše. V této kapitole se zaměřím na myšlenku znakového jazyka, kterým se Wittgenstein snaží určit hranice myslitelného a také vypověditelného světa. To nás potom přivádí k tomu, zda je zde místo pro Boha, což je rozebráno v posledních dvou podkapitolách.

### 4.1 Nesmyslnost filosofických vět a znakový jazyk

Kdyby filosofové při svém bádání problémy definovali v jasně vymezeném a svým způsobem v čistém jazyce, tak by nikdy k podobným nejasnostem ani nedocházelo. Wittgenstein chce tedy jasně určit hranici jazyka a tím i filosofických problémů. Většina z nich, pokud nejsou formulovány jasným a přesným jazykem nejsou ani trochu myslitelné (vztah mezi jazykem a myšlenkou). Tím pádem nikdy neodpovídaly ani skutečnosti a nemůžou být ani nikdy vyřešeny. Největším nedostatkem většiny filosofických problémů je v konečném důsledku jejich neexistence. Wittgenstein ve své podstatě neřeší jinou otázku, než zda jde o problém skutečný nebo možný.<sup>26</sup> Filosofové často používají také metafory či příklady, které jsou ale rovněž nemyslitelné. Nutno ovšem podotknout, že ani sám Wittgenstein se dle mého názoru v *Tractatu* přirovnáním a příkladům taktéž nevyhýbá.

Nicméně, aby se vyhnul alespoň výše uvedeným nedostatkům (obecně jde o víceznačnost slov) běžného jazyka, tak doporučuje aplikaci tzv. znakového jazyka, který vlastně zajistí, že se stejné znaky nepoužijí při různých symbolech a znaky, které vypadají navenek stejně, ale označují různé, nebude tento jazyk aplikovat. Tento znakový jazyk se má řídit pravidly logické gramatiky - logické syntaxe. Pozoruhodné je, že Wittgenstein se nechystá řešit sémantiku, ale pouze syntaxi. Jak už jsem uvedl dříve, syntaxe je zde mnohem důležitější. To vše má tedy vyřešit ideální jazyk, ten znakový, v němž Wittgenstein navazuje na Fregeho a Russellovo pojmové písmo. Sám se, mimo jiné, inspiruje například v hudbě, která je v určitém slova smyslu reprezentována pouze znaky, rozhodneme-li se ji zapsat. Přitom je srozumitelná pro všechny, kdo se v notovém zápisu orientují. Zároveň je tento zápis jednoznačný, i když je pravda, že dva stejné tóny lze pomocí posuvek zapsat jiným způsobem, ale rozuměno i hráno je to jakýmkoliv hráčem stejně.

---

<sup>26</sup> HUBÍK, Stanislav. *Jazyk a metafyzika: kritika Wittgensteinovy filozofie*. Praha: Academia, 1983, str. 44.

“Věta je obrazem skutečnosti.

Věta je modelem skutečnosti tak, jak si ji myslíme”<sup>27</sup>

“Na první pohled věta - jak třeba stojí vytištěná na papíře - vůbec nevypadá jako obraz skutečnosti, o níž pojednává. Ale ani notový zápis na první pohled nevypadá jako obraz hudby, a hláskové (písmenové) písmo nevypadá jako obraz našeho mluveného jazyka.

A přece se tyto znakové jazyky osvědčují i v běžném smyslu jako obrazy toho, co znázorňují.”<sup>28</sup>

“Je zjevné, že větu formy „aRb” zakoušíme jako obraz. Zde je znak očividně podobiznou označovaného.”<sup>29</sup>

“A když pronikneme do toho, co je na této obrazovosti podstatné, uvidíme, že *zdánlivé nepravidelnosti* (jako aplikace # a b v notovém zápisu) ji nenarušují.

I tyto nepravidelnosti totiž zobrazují, co mají vyjádřit; jenom jiným způsobem.”<sup>30</sup>

“Gramofonová deska, hudební myšlenka, notový zápis a zvukové vlny, to všechno stojí ve vzájemném zobrazovacím vztahu, jaký existuje mezi jazykem a světem.

Všechny mají společnou logickou stavbu.

(Jako v pohádce dva mládenci, jejich dva koně a jejich lilie. V jistém smyslu jsou všichni jedno.)”<sup>31</sup>

“V tom, že je zde obecné pravidlo, prostřednictvím něhož může hudebník dostat z partitury symfonii, pravidlo, prostřednictvím něhož lze symfonii odvodit z drážek gramofonové desky, a že podle prvního pravidla lze odvodit opět partituru, právě v tom spočívá vnitřní podobnost těchto zdánlivě tak odlišných zobrazení. A toto pravidlo je zákonem projekce,

---

<sup>27</sup> WITTGENSTEIN, Ludwig. *Tractatus logico-philosophicus*. Druhé, opravené vydání. Přeložil Petr GLOMBÍČEK. Praha: OIKOYMENH, 2017. Knihovna novověké tradice a současnosti. ISBN 978-80-7298-241-7, věta 4.01.

<sup>28</sup> Tamtéž, věta 4.011.

<sup>29</sup> Tamtéž, věta 4.012.

<sup>30</sup> Tamtéž, věta 4.013.

<sup>31</sup> Tamtéž, věta 4.014.



kterým se symfonie projikuje do jazyka not. Je pravidlem překladu jazyka not do jazyka gramofonové desky.”<sup>32</sup>

V hudbě, zdá se, existují pravidla, jak přenést zvuk do notového zápisu a následně potom do libovolného hudebního nástroje. Zároveň se ale jako nevyhnutelné jeví také to, že transformací běžného jazyka na jazyk znakový dojde k jeho značné redukci. Na, dalo by se říci, strojovou úroveň. Vznikne tak jazyk, který sice bude svázán gramatickou skladbou, ale pro Wittgensteina logika představuje základ poznání světa a jeho principů. Logika je pro Wittgensteina v tomto smyslu tím, co existovalo a je apriori před každou zkušeností.

„„Zkušenost”, kterou potřebujeme k porozumění logice, není zkušenost, že se něco má tak a tak, nýbrž zkušenost, že něco *je*: to však právě zkušenost *není*.

Logika je *před* každou zkušeností - že je něco *takto*.

Je před Jak, nikoli před Co.”<sup>33</sup>

Pokud by se tedy dalo dosáhnout tak čistě logického a znakového jazyka, veškeré problémy filosofie, potažmo filosofických otázek, by se vyřešily. Nejen minulé, ale také současné a budoucí. *Tractatem* se Wittgenstein snaží nejen o definování či vymezení ideálního jazyka, ale také se potom snaží vymezit celou filosofii. Vlastně chce stanovit její hranice. O to se nesnažil jenom Wittgenstein sám, ale také celý Vídeňský kruh, který chtěl veškeré empirické záležitosti předat přírodním vědám.

## 4.2 Hranice filosofie

Jak už jsem uváděl v předchozích kapitolách, Wittgenstein filosofii nezahazuje a rozhodně nepopírá její význam, i když by se to na první pohled mohlo zdát, obzvlášť podle tvrzení z úvodu, kde si je zcela jist tím, že veškeré filosofické problémy vlastně *Tractatem* vyřešil. Je ale také známo, že se později k filosofii, filosofování i k definování jazyka vrátil.

Věty uvedené v předchozí kapitole odkazují na určitý zobrazovací vztah, který je také hlavním argumentem *Tractatu*. Teze, ke které Wittgenstein směřuje, je ta, že smysluplné výroky a myšlenky jsou pouze a jenom ty, které jsou obrazem skutečnosti. Grayling uvádí, že

---

<sup>32</sup> WITTGENSTEIN, Ludwig. *Tractatus logico-philosophicus*. Druhé, opravené vydání. Přeložil Petr GLOMBÍČEK. Praha: OIKOYMENH, 2017. Knihovna novověké tradice a současnosti. ISBN 978-80-7298-241-7, věta 4.0141.

<sup>33</sup> Tamtéž, věta 5.552.

v tomto podání má smysl či význam jenom faktuální diskurs, což jsou výroky přírodních věd. S tím se ale pojí problém, protože výroky logiky a filosofie také nejsou faktualními, takže Wittgenstein celou svou teorii formuluje výroky, které nemají smysl. To si ale sám nejspíše uvědomuje a důsledně odděluje definici filosofie a logiky samotné.<sup>34</sup> To, co patří do oblasti filosofie a ne do oblasti přírodních věd shrnuje v následujících větách *Tractatu*.

“Souhrn pravdivých vět je souhrnnou přírodovědou (či souhrnem přírodních věd).”<sup>35</sup>

“Filosofie není jednou z přírodních věd.

(Slovo „filosofie“ musí znamenat něco, co stojí výše nebo níže než přírodní vědy, rozhodně však ne vedle nich.)”<sup>36</sup>

“Cílem filosofie je logické ujasnění myšlenek.

Filosofie není naukou, nýbrž činností.

Filosofická práce se ve své podstatě skládá z ujasňování.

Výsledkem filosofie nejsou „filosofické věty”, nýbrž projasnění vět.

Filosofie má projasnit a ostře formulovat myšlenky, jež jsou jinak jakoby kalné a zamlžené.”<sup>37</sup>

“Psychologie není filosofii bližší než kterákoli jiná přírodní věda.

Teorie poznání je filosofií psychologie.

Neodpovídá mé studium znakového jazyka studiu myšlenkových pochodů, jež filosofové pokládali za tak podstatné pro filosofii logiky? Jen se zapletli většinou do nepodstatných psychologických zkoumání a obdobné nebezpečí hrozí také u mé metody.”<sup>38</sup>

---

<sup>34</sup> GRAYLING, A. C. *Wittgenstein: průvodce pro každého*. Praha: Dokořán, 2007. Průvodce pro každého. ISBN 978-80-7363-077-5, str. 58 - 59.

<sup>35</sup> WITTGENSTEIN, Ludwig. *Tractatus logico-philosophicus*. Druhé, opravené vydání. Přeložil Petr GLOMBÍČEK. Praha: OIKOYMENH, 2017. Knihovna novověké tradice a současnosti. ISBN 978-80-7298-241-7, věta 4.11.

<sup>36</sup> Tamtéž, věta 4.111.

<sup>37</sup> Tamtéž, věta 4.112.

<sup>38</sup> Tamtéž, věta 4.1121.

“Darwinovská teorie nemá s filosofií co do činění o nic víc než kterákoli jiná hypotéza přírodovědy.”<sup>39</sup>

“Filosofie vymezuje hranice sporné oblasti přírodovědy.”<sup>40</sup>

“Má vymezit myslitelné, a tím také nemyslitelné.

Má vymezit hranice nemyslitelného zevnitř skrze myslitelné.”<sup>41</sup>

“Bude znamenat nevyslovitelné tak, že jasně znázorní vyslovitelné.”<sup>42</sup>

“Vše, co vůbec lze myslet, lze myslet jasně. Vše, co lze vyslovit, lze vyslovit jasně.”<sup>43</sup>

Z těchto uvedených vět je zcela zřejmé, jaké místo by měla filosofie ve světě věd zaujímat, alespoň podle *Tractatu*. Filosofii nelze vnímat jako část ostatních věd přírodních, ale spíše jako královnu věd, která stojí nade vším nebo pod nimi, jako kdyby tvořila základ pro všechny ostatní vědy. Wittgenstein ale uvažuje v trochu jiné rovině. Nejde mu o to striktně vymezit, jak široký nebo úzký prostor má v rámci ostatních věd zabírat. Má zkrátka za to, že jediným úkolem filosofie je určit myslitelné, čímž se stanoví ostrá hranice uchopitelného a smysluplného. V rámci těchto smysluplných myšlenek potom objasňuje a jasně formuluje vágně formulované myšlenky, čímž tuto hranici upřesňuje. Opět poukazuje na to, že bavit se nebo formulovat cokoliv jazykem má cenu pouze o tom, co se dá myslet. To se dobře propojuje s logikou, protože je nelogické myslet nesmysl (něco nemyslitelného).

Filosofie nemá tvořit další filosofické věty, ale má řešit filosofické problémy, které vznikají právě tam, kde dochází k nepochopení logiky. V roce 1913 se Russell obrátil na Wittgensteina, aby vyřešili problém přirozenosti logiky a učinili tak další velký krok na poli filosofie. Tím je vytvoření vědecké metody ve filosofii a tento velký krok byl učiněn právě ve formě *Tractatu*. Tento posun ale nakonec spočíval v konstatování, že podstata logiky může být

---

<sup>39</sup> WITTGENSTEIN, Ludwig. *Tractatus logico-philosophicus*. Druhé, opravené vydání. Přeložil Petr GLOMBÍČEK. Praha: OIKOYMENH, 2017. Knihovna novověké tradice a současnosti. ISBN 978-80-7298-241-7, věta 4.1122.

<sup>40</sup> Tamtéž, věta 4.113.

<sup>41</sup> Tamtéž, věta 4.114.

<sup>42</sup> Tamtéž, věta 4.115.

<sup>43</sup> Tamtéž, věta 4.116.

vyřešena pouze v případě, že pochopíme problémy, které z ní vyvstanou a jeden z takových problémů je přesvědčení, že může existovat něco jako vědecká metoda filosofie.<sup>44</sup>

Co však je ještě z výše uvedených vět *Tractatu* podstatné, je samotný způsob, jakým Wittgenstein vymezuje celek. Všimněme si, že hranice nemyslitelného se mají určit zevnitř skrze myslitelné. Tím je definována i hranice zvenku, respektive určuje se zde hranice tak, že máme myslitelné, hranici a nemyslitelné. Stejně tak máme nevyslovitelné, hranici a vyslovitelné. Nic víc ani míň vlastně neexistuje, je vyplněn celý prostor myšlení i toho, co lze říct. Téměř na konci *Tractatu* potom ještě blíže specifikuje, jaká by ta správná metoda filosofie měla či vlastně neměla být.

“Správnou metodou filosofie by vlastně bylo: neříkat nic než to, co se říci dá, tedy věty přírodovědy - tedy cosi, co nemá s filosofií nic co do činění -, a kdyby pak chtěl někdo říci něco metafyzického, upozornit ho, že jistým znakům ve svých větách nedal význam. Tato metoda by toho druhého neuspokojovala - neměl by pocit, že ho učíme filosofii -, avšak *právě ona* by byla jedinou správnou metodou.”<sup>45</sup>

“Moje věty objasňují tím, že ten, kdo mi rozumí, nakonec rozpozná, že jsou nesmyslné, když jimi - po nich - vystoupí nad ně. (Musí takříkajíc odkopnout žebřík, poté co po něm vylezl.)

Musí tyto věty překonat, pak uvidí svět správně.”<sup>46</sup>

Má se tedy jednat o určitý postup, kterým je ono objasňování, abychom nakonec poznali a vymezili nesmyslnost. Poznáváme, že vyslovit nevyslovitelné prostě nejde. Vystoupit po žebříku, tedy po větách *Tractatu*, znamená porozumět jim a pochopit, že co lze ukázat, to nelze říci.

### 4.3 Tractatus ve světle filosofické teologie

Koncepce psaní *Tractatu* se v čase měnila, což bylo dáno také událostmi jeho vzniku. Byl totiž psán ne během 1. světové války, které se Wittgenstein zúčastnil jako dobrovolník, ale

---

<sup>44</sup> MONK, Ray. *How to read Wittgenstein*. New York: Norton, 2005. How to read (New York, N.Y.). ISBN 0393328201, str. 60.

<sup>45</sup> WITTGENSTEIN, Ludwig. *Tractatus logico-philosophicus*. Druhé, opravené vydání. Přeložil Petr GLOMBÍČEK. Praha: OIKOYMENH, 2017. Knihovna novověké tradice a současnosti. ISBN 978-80-7298-241-7, věta 6.53.

<sup>46</sup> Tamtéž, věta 6.54.

přímo v jejich zákopech, což nepochybně Wittgensteinovo vnímání světa ovlivnilo. Před samotnou válkou měl za to, že pracuje na díle zabývající se logikou. Po válce měl potom za to, že napsal dílo věnující se etice. Velice důležitým aspektem je zde ale dopis, který poslal svému potenciálnímu vydavateli Ludwigu von Fickerovi s vysvětlením, že tuto knihu bude velice těžké pochopit a s největší pravděpodobností ji ani nebude rozumět, protože mu samotný obsah může přijít divný. Mimo jiné píše následující:

“Ve skutečnosti, nemusí to divné přijít Tobě z toho pohledu, že kniha je převážně etického zaměření. Jednou jsem chtěl v předmluvě napsat pár slov, která tam sice nakonec obsažena nejsou, ale napíšu je alespoň teď Tobě, protože mohou být určitým klíčem k pochopení: chtěl jsem napsat, že moje kniha se skládá ze dvou částí: jedné, která je tady a druhé, která je vším ostatním, co jsem nenapsal. A přesně ta druhá část je tou, která je důležitá. Etika je totiž vnitřně vymezena, jak tomu bylo, mojí knihou; a jsem přesvědčen o tom, že může být vymezena POUZE tímto způsobem. Ve zkratce si myslím: O tom všem, o čem dnes mnozí blábolí, jsem ve své knize definoval tak, že jsem o tom mlčel. Pokud se tedy nepletu, tak kniha má hodně co říci v tom ohledu, co chcete říci sami sobě, ale možná si nevšimnete, že je to v ní řečeno. Prozatím tedy doporučuji přečíst *předmluvu* a *závěr*, protože v nich je pointa obsažena nejvíce.”<sup>47</sup>

Stejně jako jsem uvedl v předchozí kapitole, Wittgenstein v *Tractatu*, ale také v jeho uvažování definuje celek jako to, co fakticky je i co není. Jde o jakýsi doplňkový způsob. *Tractatus* tedy obsahuje všechno ne tím způsobem, že by své hlavní myšlenky detailně popsal a strukturoval, rozdělil do jednotlivých oblastí, ale tím, že určil hranici a popsal to, co popsat lze a díky tomu je určeno, co popsat nelze. Je namístě si položit otázku, jak to vlastně myslel a zda se nejedná o nějaké vyhýbání se povinnosti a původnímu záměru. Ostatně strohost a údernost *Tractatu* nám v mnoha ohledech nepomáhá a určitě by v určitých oblastech pomohl

---

<sup>47</sup> MONK, Ray. *How to read Wittgenstein*. New York: Norton, 2005. How to read (New York, N.Y.). ISBN 0393328201., str. 22 - 23, volně přeloženo: “In reality, it isn't strange to you, for the point of the book is ethical. I once wanted to give a few words in the foreword which now are actually not in it, which, however, I'll write to you now because they might be a key for you: I wanted to write that my work consists of two parts: of the one which is here, and of everything which I have not written. And precisely this second part is the important one. For the Ethical is delimited from within, as it were, by my book; and I'm convinced that, strictly speaking, it can ONLY be delimited in this way. In brief, I think: All of that which many are babbling today, I have defined in my book by remaining silent about it. Therefore the book will, unless I'm quite wrong, have much to say which you want to say yourself, but perhaps you won't notice that it is said in it. For the time being, I'd recommend that you read the *fore-word* and the *conclusion* since these express the point most directly.”

detailnější popis nebo vysvětlení. Obecně totiž máme za to, že to, co není není popsáno, tak v podstatě není a o to právě jde.

Jestliže se v této kapitole budeme blíže zabývat vztahem *Tractatu* a filosofické teologie, tak je dobré si přece jenom připomenout, co se filosofickou teologií rozumí. Anzenbacher ve svém přehledu tuto filosofickou disciplínu definuje jako filosofickou nauku o Bohu, která je odlišná od teologie zjevení.<sup>48</sup> Teologie zjevení je mluvení Boha, kde jako účinná příčina působí Bůh, potažmo Kristus. Pokud půjdeme ještě dále, tak jde o sdělování Božího slova. Filosofická teologie vlastně dělá to samé akorát v opačném směru.

U Wittgensteina se můžeme setkat s pojmem mystika či mystično. Stejně jako v případě metafory žebříku, tak se i v našem jazyce snažíme pojmy uchopit to, co nelze říci, a proto jej musíme odhodit, když po něm vylezeme nahoru. Ideální jazyk totiž všechno hned a sám ukazuje. Je třeba rozlišovat mezi ukazováním a říkáním, čímž se vracím k výňatku z dopisu vydavateli Fickerovi. Wittgenstein tvrdí, že *Tractatus* je vlastně o etice, případně o tom všem, o čem tam není ani čárka, protože to všechno je nevyslovitelné a přece je, ukazuje se nám. Právě tam, mimo oblast samotné filosofie a do oblasti mystiky, Wittgenstein přesouvá náboženství, teologii, filosofii náboženství, metafyziku i etiku.<sup>49</sup> Všechno, co je mystické, nevyslovitelné a nepopsatelné, na to lze pouze ukazovat a musí stát mimo vědu a také mimo analytický rozum. Vymezení etiky uzavírá následující věta *Tractatu*.

“Je jasné, že etika se nedá vyslovit.

Etika je transcendentální.

(Etika a estetika jsou jedno).”<sup>50</sup>

Určení mystického jako samotné skutečnosti bytí světa je potom vyjádřeno následovně.

“*Jak svět je, to je z vyššího hlediska naprosto lhostejné. Bůh se nezjevuje ve světě.*”<sup>51</sup>

---

<sup>48</sup> ANZENBACHER, Arno. *Úvod do filosofie*. Vyd. 3., V Portálu 2. Přeložil Karel ŠPRUNK. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-727-5, str. 48.

<sup>49</sup> MARTIN, Luther H. *Helénistická náboženství*. Brno: Masarykova univerzita, 1997. Religionistika. ISBN 80-210-1702-3, str. 113.

<sup>50</sup> WITTGENSTEIN, Ludwig. *Tractatus logico-philosophicus*. Druhé, opravené vydání. Přeložil Petr GLOMBÍČEK. Praha: OIKOYMENH, 2017. Knihovna novověké tradice a současnosti. ISBN 978-80-7298-241-7, věta 6.421.

<sup>51</sup> Tamtéž, věta 6.432.

“Mystické není to, *jak* svět je, nýbrž to, *že* je.”<sup>52</sup>

“Něco je přece nevyslovitelné. To se *ukazuje*, je tím, co je mystické.”<sup>53</sup>

Vnímáme-li tedy svět jako ohraničený celek, potom je pro nás tento svět mystický, nezávislý na naší vůli, obsahující nevyslovitelné. Zvláštní je v tomto ohledu stanovení vnitřních hranic filosofie, které vlastně filosofie nemá překračovat.

“K odpovědi, kterou nedokážeme vyslovit, nedokážeme vyslovit ani otázku.

Není zde žádná *hádanka*.

Dá-li se nějaká otázka položit, *lze* na ni také odpovědět.”<sup>54</sup>

Sám ale tuto hranici Wittgenstein překračuje, vlastním jazykem. Celý *Tractatus* je definicí toho, co říkat lze a zároveň co říkat nelze. Používá vlastní jazykové prostředky k tomu, aby mohl překročit hranice vyslovitelnosti. Nemyslím si ale, že by se nějak Wittgenstein vyhýbal popisování Boha nebo jej nějakým způsobem nechtěl dokazovat, vlastně mu o to ani nejde, protože se, jak bylo uvedeno výše, nezjevuje v tomto světě. Celý život se ale o náboženství, stejně jako o Boha zajímal, to stručně popíšu v následující kapitole.

## 4.4 Bůh v Tractatu

Stejně jako v případě Wittgensteina, je Bůh přítomen i v *Tractatu*, akorát ne z pohledu teologického nebo filosofického a už vůbec ne v takovém možném světě, jak je *Tractatem* definován. To znamená ve světě faktů uspořádaných v logickém prostoru. Přesto ale někde mezi řádky je.

V samotném životě Wittgensteina se asi intenzivní hledání Boha projevilo v období první světové války, což je zároveň období, kdy pracoval na *Tractatu*. O jeho víře poměrně obsáhle pojednává Wilhelm Baum.<sup>55</sup> V tomto pojednání odkazuje na autory či myslitele, kteří Wittgensteinův duchovní vývoj ovlivnily. Wittgenstein byl také osobitý myslitel, který převzaté myšlenky přijal a ztotožnil se s nimi, případně je dále rozpracoval. Nejprve se během roku 1912

---

<sup>52</sup> WITTGENSTEIN, Ludwig. *Tractatus logico-philosophicus*. Druhé, opravené vydání. Přeložil Petr GLOMBÍČEK. Praha: OIKOYMENH, 2017. Knihovna novověké tradice a současnosti. ISBN 978-80-7298-241-7, věta 6.44.

<sup>53</sup> Tamtéž, věta 6.522.

<sup>54</sup> Tamtéž, věta 6.5.

<sup>55</sup> BAUM, Wilhelm. *Od tradice k reflexi*. Olomouc: Refugium Velehrad-Roma, 2010. Miscellanea jesuitica. ISBN 978-80-7412-059-6, str. 164 - 170.

seznámil s dílem *The varieties of religious experience* od Williama Jamese, který rozlišoval různé lidské typy a mezi pesimisticko-mystické, které definoval jako ty, kteří se věnují kontemplativně-duchovnímu životu a jejichž psychologický základ tvoří disharmonie mezi intelektem a morálkou, zařadil například Augustina, Jana od Kříže či Lva Tolstého. Jsou to přesně takové typy lidí, kterými se Wittgenstein inspiroval. Tolstému se věnoval snad celou dobu, kdy sloužil v armádě. To jej také přivedlo ke studiu bible, načež potom Tolstého obdivoval už méně. To následovalo poté, když porovnáním zjistil, že v díle *Krátká vysvětlení evangelia* rozpoznal částečnou manipulaci evangelií. Následně, ve vojenském zajateckém táboře svým spoluvězněm předčítal Dostojevského *Zločin a trest*. Fascinuje jej také Augustin, konkrétně jeho *Vyznání*, které cituje ve svých *Filosofických zkoumáních*. Na Augustinovi jej nejvíc fascinuje jeho vnitřní proměna a nalezení vnitřního míru, ke kterému došel díky změnám ve svém životě. To vše Wittgensteina ovlivňovalo, ale také dohnalo k domněnce, že je prokletý. Byl si vědom idejí posledního soudu, věčné záhuby, bezmocnosti člověka, jakož i viny a hříchu. Odmítal však intencionální obraz světa, aniž by se přitom vzdal pojmu Bůh. Akorát ne toho v podobě aristotelské příčinné účinnosti. Sám měl blíže spíše k existenciálnímu pojetí Boha, jak jej vnímal Kierkegaard (Bůh není racionálně dokazatelný, jenom zakusitelný v postoji víry skrze Ježíše). Baum shrnuje, že životní cesta Wittgensteina byla klikatá, jednou chtěl být knězem, potom technikem, filosofem, učitelem, architektem, dirigentem, vojákem, zahradníkem, ošetřovatelem nebo sochařem. Označuje jej jako neklidného „faustovského“ hledače, který život neustále utvářel na základě nových a nových návrhů. Paralela k životu lidí, jimiž se inspiroval se potom nevyhnutelně projevila v jeho filosofii.

Ještě před vydáním *Tractatu*, v tzv. *Prototractatu* zmiňuje, že „*jak se všechno má k sobě je bůh. Bůh je jak se všechno má k sobě.*“<sup>56</sup> V *Tractatu* se to, jak se k sobě všechno má, vysvětluje použitím logické formy, která odpovídá formě skutečnosti. Bůh by tak odpovídal logičnu, ale Wittgenstein chce poukázat na něco jiného. Tak jak píše svému vydavateli, to nejdůležitější, na co chce poukázat je otázka mravního jednání, konkrétně mravní činnost subjektu, která s logickou formou nemá nic společného. Nutno podotknout, že otázky náboženství jsou pro Wittgensteina vlastně otázky etické.<sup>57</sup>

---

<sup>56</sup> HUBÍK, Stanislav. *Jazyk a metafyzika: kritika Wittgensteinovy filozofie*. Praha: Academia, 1983, str. 140.

<sup>57</sup> Tamtéž, str. 141.



Se zajímavým vhladem přichází ve své eseji Eddy Zemach.<sup>58</sup> Podle úvodních vět *Tractatu* je svět tvořen souhrnem faktů a to je něco objektivního. Dále přidává následující věty, které vlastně na svět navazují a zahrnují vůli, což je něco, co patří spíše do oblasti psychologie.

“Svět je nezávislý na mé vůli.”<sup>59</sup>

“I kdyby se stalo vše, co si přejeme, bylo by to přece jen takříkajíc milostí osudu, neboť mezi vůlí a světem není žádná *logická* souvislost, jež by to zaručovala, a předpokládanou fyzikální souvislost bychom zase přece nemohli chtít my.”<sup>60</sup>

Jedno z údajně nejvíce zakořeněných přesvědčení Wittgensteina je to, že svět faktů je to, co je zkrátka tak. A to, co je zkrátka tak, je předmětem faktické události. Všechno co se děje, včetně psychologických fenoménů, se děje podle zákonů přírodních věd, bez ohledu na člověka. Fakty jsou nezávislé nejen na vůli jednotlivce, ale také nezávislé jeden na druhém. Víra, že logická indukce (vyvození obecného závěru z dílčích poznatků) může tyto fakty nějak spojit, je pověrou, což mají dokázat následující věty.

“Na budoucí události *nemůžeme* usuzovat z událostí přítomných.

Víra v příčinnou vazbu je *pověra*.”<sup>61</sup>

“Tento postup však nemá logické, nýbrž jen psychologické odůvodnění.

Je jasné, že se nenabízí důvod, proč věřit, že skutečně dojde právě k tomu nejjednoduššímu případu.”<sup>62</sup>

“To, že zítra vyjde slunce, je hypotéza; takže *nevíme*, zda vyjde.”<sup>63</sup>

“Není zde žádný nátlak, na základě něhož by se muselo stát jedno, když se stalo druhé. Je jen *logická* nutnost.”<sup>64</sup>

---

<sup>58</sup> COPI, Irving M. a Robert W. BEARD. *Essays on Wittgenstein Tractatus*. London: Routledge, c1966. ISBN 0-415-38279-3, str. 360 - 361.

<sup>59</sup> WITTGENSTEIN, Ludwig. *Tractatus logico-philosophicus*. Druhé, opravené vydání. Přeložil Petr GLOMBÍČEK. Praha: OIKOYMENH, 2017. Knihovna novověké tradice a současnosti. ISBN 978-80-7298-241-7, věta 6.373.

<sup>60</sup> Tamtéž, věta 6.374.

<sup>61</sup> Tamtéž, věta 5.1361.

<sup>62</sup> Tamtéž, věta 6.3631.

<sup>63</sup> Tamtéž, věta 6.36311.

<sup>64</sup> Tamtéž, věta 6.37.

Z toho vyplývá, že souhrn faktů tvořících svět nemůže poslouchat mou vůli a také to, že věcnost, to je to, co dělá svět světem a tvoří základ *Tractatu*. Tato věcnost musí být Bohem, domnívá se Zemach na základě výše uvedených myšlenek. Podobně se k tomu vyjadřuje Wittgenstein ve svém deníku.

“Věřit v Boha znamená pochopit otázku po smyslu života.

Věřit v Boha znamená vidět, že fakty světa věc ještě nekončí.

Věřit v Boha znamená vidět, že život má nějaký smysl.

Svět je mi dán, tj. moje vůle přistupuje k světu zcela zvnějšku jako k něčemu hotovému. (Co je moje vůle, to dosud nevím.)

Proto máme pocit, že jsme závislí na nějaké cizí vůli.

Ať je tomu jakkoliv, každopádně závislí v jistém smyslu jsme, a to, na čem jsme závislí, můžeme nazvat Bohem.

V tomto smyslu by Bůh byl jednoduše osudem anebo - což je totéž: - na naší vůli nezávislým - světem.

Na osudu se nemohu učinit nezávislým.

Existují dvě božstva: svět a mé nezávislé Já.”<sup>65</sup>

Nezávislým Já nemá na mysli nějaké odosobněné Já, ale na naší vůli nezávislý svět, něco, co nelze ovlivnit vůlí a také určitý stav, kdy si člověk uvědomuje svou omezenost a svým způsobem přijímá vůli, která leží mimo nás, která nás přesahuje. V důsledku toho se potom stáváme na světě nezávislími. To, co nás přesahuje se nestává součástí našeho života, ale přijímáme to jako něco z dálky. Jako něco, co se vůči nám vyhraňuje.

---

<sup>65</sup> MONK, Ray. *Wittgenstein: úděl génia*. Přeložil Otakar VOCHOČ. Praha: Hynek, 1996. Velké biografie. ISBN 80-85906-23-6, str. 153.

## 5 Problematika poznání

V této poslední kapitole bych se blíže podíval na takřka nekonečný problém filosofie v souvislosti s *Tractatem*. Téměř všichni velcí filosofové se totiž poznáním zabývali a pohled na to, co to poznání je a jakým způsobem vlastně poznáváme se samozřejmě během jednotlivých období měnil. Na poznání lze v zásadě nahlížet dvěma způsoby. Můžeme si položit otázku, co to poznání je z pohledu definice samotného pojmu a potom se můžeme také ptát co je podstatou poznání. Samotná lingvistická definice pojmu má určitě vliv na to, jakým způsobem budeme hledat samotnou povahu. Zaměřil bych se ale pouze na samotnou epistemologii *Tractatu* a tu bych následně zasadil do rámce tzv. transcendentálního idealismu.

### 5.1 Epistemologie *Tractatu*

Při čtení a také při interpretaci *Tractatu*, stojí za to, zaměřit se na důležitou myšlenku vyplývající především z jeho závěrečných pasáží. Wittgenstein si velice dobře uvědomoval, jak je nutné vytyčit hranice lidského poznání, aby toto dílo mohl ukončit metaforou o odkopnutí žebříku (citována v kapitole *Hranice filosofie*) a také dobře známou větou sedmou, kterou už dále nikterak nerozvíjí.

“O čem se nedá mluvit, k tomu se musí mlčet.”<sup>66</sup>

Tyto dvě věty sice nenabízí řešení vnitřní rozpornosti *Tractatu*, na druhou stranu jasně dokládají uvědomění si celého problému.

Wittgenstein předpokládá pevné základy lidského poznání, které už určitým způsobem máme v sobě apriori (tzv. fundacionalismus), takže je možné je jasně vymežit a na základě těchto hranic určit smysluplné výroky od nesmyslů. Z předchozích kapitol vyplývá, že Wittgenstein jako základ svého zkoumání v rámci obratu k jazyku považuje podstatu jazyka a jeho epistemologie je podmíněna totožnou logickou formou jazyka a světa, jinými slovy obrazu a zobrazovaného. Tato forma je transcendentální podmínkou našeho poznání a vyplývá z ní pojetí jazyka, který reprezentativně zobrazuje předměty ve světě. Jinak řečeno naše slova přiřazujeme předmětům ve světě a tím pádem je jazyk tímto způsobem zobrazuje. Z těchto slov dále sestávají smysluplné věty, které zase zobrazují možné stavy těchto předmětů ve světě

---

<sup>66</sup> WITTGENSTEIN, Ludwig. *Tractatus logico-philosophicus*. Druhé, opravené vydání. Přeložil Petr GLOMBÍČEK. Praha: OIKOYMENH, 2017. Knihovna novověké tradice a současnosti. ISBN 978-80-7298-241-7, věta 7.

(právě díky logické formě, kterou jazyk a svět sdílí), přičemž mohou být pravdivé i nepravdivé). Všechny ostatní věty jsou potom nesmyslné. Takto jasně Wittgenstein vidí hranice lidského poznání. Uvědomuje si přitom, že to nelze udělat jiným způsobem než z vnitřku jazyka, jak uvádí v předmluvě *Tractatu*: “Hranice se tudíž dá vytyčit jen v jazyce a to, co leží mimo tuto hranici, bude zkrátka nesmysl.”<sup>67</sup> Důvodem je to, že chceme-li tyto hranice stanovit větami o stejné logické formě, jako je tomu v případě *Tractatu* či filosofie obecně, musí nutně spadat do jiné kategorie, než ty věty o kterých pojednávají. Když totiž popisujeme vztah jazyka a světa určitým jazykem, tak už se tento jazyk stává součástí světa, který popisujeme a o kterém nám má teprve vypovídat zmíněná logická forma. Museli bychom tedy najít nějakou jinou meta-formu, která by pro logickou formu a jazyk, kterým popisujeme, byla společná.

“Věta ukazuje, co říká, tautologie a kontradikce ukazují, že neříkají nic.

Tautologie nemá žádné pravdivostní podmínky, neboť je pravdivá bezpodmínečně; a kontradikce není pravdivá za žádných podmínek.

Tautologie a kontradikce postrádají smysl.

(Jako bod, z něhož vycházejí dvě šipky opačným směrem.)

(Např. nevím nic, co by se týkalo počasí, když vím, že prší nebo neprší.)”<sup>68</sup>

“Tautologie a kontradikce ale nejsou nesmyslné; patří k symbolice, a to podobě jako „0” k symbolice aritmetiky.”<sup>69</sup>

Věty o logické formě, kterými svět klasifikujeme, podle Wittgensteina spadají ještě do jiné kategorie, tvoří jakýsi meta-jazyk a nazývá je smysluprázdnými. Chce se tak vyhnout problému nekonečného regresu, a proto také říká, že logickou formu nemůžeme vyjádřit smysluplnými větami, ta se pouze ukazuje, zrcadlí v našem jazyce, potažmo ve světě.

“Logickou formu nemůže věta znázorňovat, ta se v ní zrcadlí.

Co se v ní zrcadlí, to jazyk znázornit nemůže.

---

<sup>67</sup> WITTGENSTEIN, Ludwig. *Tractatus logico-philosophicus*. Druhé, opravené vydání. Přeložil Petr GLOMBÍČEK. Praha: OIKOYMENH, 2017. Knihovna novověké tradice a současnosti. ISBN 978-80-7298-241-7, str. 8.

<sup>68</sup> Tamtéž, věta 4.461.

<sup>69</sup> Tamtéž, věta 4.4611.

Co se v jazyce vyjadřuje, to jím *my* vyjádřit nemůžeme.

Logickou formu skutečnosti věta *ukazuje*.

Vyказuje ji.”<sup>70</sup>

Určením takto specifické kategorie vět, které se jenom ukazují, Wittgenstein uvádí na rovinu skutečnost, že filosofie má být reflexivní vědou a jediným jejím úkolem je objasňování toho, co už tady je, v kontrastu oproti přírodním vědám, které fungují na principu ověřitelnosti předem stanovených hypotéz, přičemž jde o empirickou metodu pozorování a experimentu. Wittgenstein je zastáncem toho, že jazykové analýzy mají být z pohledu filosofie prováděny uvnitř jazyka a nikoliv zvenku, to by mělo být spíše předmětem lingvistiky. Wittgensteinova snaha vystihnout podstatu jazyka paradoxně končí vnitřním rozporem, protože se rovněž snaží tuto podstatu popsat úplně a k tomu je nutné tento jazyk opustit.

## 5.2 Smysluprázdnost Kantova transcendentálního idealismu

Samotná teorie poznání má za sebou již dlouhý vývoj. Nicméně, za základní pohled na lidské poznání se dá označit klasická aristotelsko-scholastická realistická teorie (klasický realismus), k níž potom postupem času přibýly různé alternativy či modifikace. Hlavním tvrzením této teorie je Aristotelova teze, kde se poznávající nějak identifikuje či stává poznáním. Nejde přitom o obrazné pojmenování, ale spíše o kognitivní ztotožnění se s poznáním: “*Poznání znamená bezprostřední kontakt s věcmi samými, a to takový, při kterém se poznávající přizpůsobuje poznáním věcem, nikoliv naopak.*”<sup>71</sup> Jako poznávající tedy přijímáme určitou formu poznávaného předmětu.

Další základní součástí této klasické teorie je potom pojem receptivita poznání, což lze chápat jako schopnost poznávajícího přizpůsobovat se nebo přijímat z reality kognitivní obsahy. Význam této schopnosti se ale v novověké tradici postupně snižuje, když tvrdí, že rozum je v podstatě nezávislý na smyslově vnímané realitě. Toto popření receptivity poznání lze nalézt i u Kanta v souvislosti s transcendentálním idealismem. Ten představuje naprostou změnu v tom, jak poznání zpravidla vnímáme. Zatímco klasický realismus předpokládá, že by

---

<sup>70</sup> WITTGENSTEIN, Ludwig. *Tractatus logico-philosophicus*. Druhé, opravené vydání. Přeložil Petr GLOMBÍČEK. Praha: OIKOYMENH, 2017. Knihovna novověké tradice a současnosti. ISBN 978-80-7298-241-7, věta 4.121.

<sup>71</sup> NOVÁK, Lukáš a Vlastimil VOHÁNKA. *Kapitoly z epistemologie a noetiky*. Praha: Krystal OP, 2015. ISBN 978-80-87183-71-7, str. 33.

se naše poznání mělo řídit předměty, tak Kant nikoliv a jeho názor je zcela opačný. Tvrdí totiž, že právě předměty by se měli řídit naším poznáním. Předpokládá, že lidská mysl je zdrojem veškerých podmínek (kategorie, prostor a čas) či forem podle kterých se naše představy s předměty mohou spojovat. V jeho interpretaci přestává být poznání receptivním a stává se produktivním. Sám Kant jeho transcendentální idealismus formuluje následovně.

“V transcendentální estetice jsme dostatečně prokázali, že vše, co je nazíráno v prostoru a čase, a tedy všechny předměty naší možné zkušenosti, není ničím jiným než jevy, tj. pouhými představami, které tak jak si je představujeme, tj. jako rozprostraněná jsoucna nebo řada změn, nemají mimo naše myšlenky žádnou na sobě založenou existenci. Toto učení nazývám *transcendentálním idealismem*.”<sup>72</sup>

Transcendentální idealismus nám tedy tvrdí, že předměty našeho poznání jsou pouhými věcmi tak, jako se nám jeví a ne věcmi o sobě. Věc o sobě je vlastně z pohledu transcendentálního idealismu nepoznatelná. To je pro poznání samotné a jeho podstatu docela velký problém, protože je nutné jej taky popisovat tak, jak je o sobě, jinak by totiž mohlo fungovat zcela jinak, než se transcendentální idealisté domnívají.

Právě v metafoře žebříku je možné najít argument ve prospěch transcendentálních idealistů. Teorie poznání v podání transcendentálních idealistů není ani pravdivá, ani nepravdivá a spadá tudíž do samostatné kategorie vět, které jsou smysluprázdné a mají za úkol pouze vytyčit hranice poznání. V žádném případě se zde nejedná o formulování nějaké skutečnosti.<sup>73</sup>

Wittgensteinova i Kantova filosofie je právem označována jako kritická. Wittgenstein se kriticky zabýval jazykem a stanovil hranice myšlení. Kant se zase na základě kritiky myšlení dopracoval k hranici poznání. Wittgenstein v *Tractatu* vyřešil všechny filosofické problémy pochopením logiky našeho jazyka a stanovením jeho omezenosti na pouhé vyjádření faktické povahy světa. Kant zase vyřešil metafyzické problémy tvrzením, že překračují hranici našeho poznání. Oba filosofové teda mají společné to, že zásadním způsobem mění koncept filosofie jako vědy.

---

<sup>72</sup> KANT, Immanuel. *Kritika čistého rozumu*. Přeložil Jiří CHOTAŠ, přeložil Ivan CHVATÍK, přeložil Jaromír LOUŽIL. Praha: OIKOYMENH, 2001. Knihovna novověké tradice a současnosti. ISBN 80-7298-035-1, str. 316.

<sup>73</sup> NOVÁK, Lukáš a Vlastimil VOHÁNKA. *Kapitoly z epistemologie a noetiky*. Praha: Krystal OP, 2015. ISBN 978-80-87183-71-7, str. 50–51.

## 6 Závěr

Cílem práce byla interpretace poslední věty *Tractatu*, což podle mě vůbec není možné provést bez toho, aniž bychom nějak formulovali a pochopili věty předchozí nebo alespoň základní stavební prvky Wittgensteinovy rané filosofie, doplněné studiem dalších zdrojů. Každopádně snahou *Tractatu* bylo vytvoření jazyka, který by byl dokonalým obrazem skutečnosti. V tomto logicky dokonalém světě ale není prostor pro etické, estetické a náboženské výpovědi. Domnívám se, že to jediné nám má právě poslední věta, v návaznosti na věty předchozí, sdělit. Samozřejmě jde také o to, vymezit filosofii jednoznačné místo na poli ostatních věd, protože veškerá věda, ať už z pohledu metody nebo výsledků (stavu vědeckého poznání) prochází na počátku 20. století značným vývojem, který lze považovat za revoluční.

Dovolím si tvrdit, že Wittgensteinova filosofie nebo možná spíše jeho odkaz je stále aktuální a živý, i když o jeho díle a filosofii už bylo napsáno mnoho knih. Sám tvrdil, že psaní dobré filosofie není otázkou intelektu, ale spíše otázkou vůle. Snaží se nás naučit dívat se na svět tak, jak se nám ukazuje a přemýšlet o něm. V jeho rané filosofii mají význam pouhá jména reprezentující předměty, která jsou zároveň jejich významem a přitom sama o sobě nic neznamenaají. Význam mají v rámci elementárních vět, které mají smysl podle toho, jak dokáží zobrazit určitou situaci.

Mně osobně na *Tractatu* nejvíce zaujala formulace jednotlivých problémů, které Wittgenstein vždy určitým způsobem vymezí z toho, co je a tím pádem doplňkově odvodí co není (snaží se jakýkoliv problém uchopit v celistvosti). Argumentačně se ale snaží tuto hranici stanovovat spíše z vnitřní strany, což je také problémem *Tractatu*, protože takto stanovené hranice musí prostě překročit, chce-li jakýkoliv problém popsat.

Dalším nedostatkem *Tractatu* a důsledkem snahy sdělit myšlenku co nejstručnějším způsobem vyúsťuje v interpretační mnohost a nejednoznačnost. Wittgenstein často uvádí blíže nespecifikované pojmy jako znaky, symboly, jména či stavy věcí. Myslím si, že s tím měl problém i sám Russell, viz dopisy nutné pro objasnění, jak je vše myšleno (například použití slova fakt jako *Tatsache* nebo *Sachverhalt*). Musím přiznat, že i pro mě to byl důvod, kdy jsem si chvíli myslel, že myšlenkám *Tractatu* díky stručnosti rozumím, ale během opakovaného pročitání jsem vlastně zjistil, že jsem úplně ztracen. Nicméně, tento způsob se zcela vysvětluje Wittgensteinovou neústupnou a v jistém ohledu radikální povahou a definitivní jasností.

## 7 Seznam literatury

ANZENBACHER, Arno. *Úvod do filosofie*. Vyd. 3., V Portálu 2. Přeložil Karel ŠPRUNK. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-727-5.

COPI, Irving M. a Robert W. BEARD. *Essays on Wittgenstein Tractatus*. London: Routledge, c1966. ISBN 0-415-38279-3.

ČERMÁK, František. *Jazyk a jazykověda: přehled a slovníky*. Vyd. 4., V Karolinu 2., dopl. Praha: Karolinum, 2011. ISBN 978-80-246-1946-0.

ČERNÝ, Jiří. *Malé dějiny lingvistiky*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7178-908-9.

BAUM, Wilhelm. *Od tradice k reflexi*. Olomouc: Refugium Velehrad-Roma, 2010. Miscellanea jesuitica. ISBN 978-80-7412-059-6, str. 164 - 170.

GRAYLING, A. C. *Wittgenstein: průvodce pro každého*. Praha: Dokořán, 2007. Průvodce pro každého. ISBN 978-80-7363-077-5.

HUBÍK, Stanislav. *Jazyk a metafyzika: kritika Wittgensteinovy filozofie*. Praha: Academia, 1983.

HUNNINGS, Gordon. *The World and Language in Wittgenstein's Philosophy*. I. Title. Hong Kong: State University of New York Press, 1998. ISBN 978-0-88706-585-9.

KANT, Immanuel. *Kritika čistého rozumu*. Přeložil Jiří CHOTAŠ, přeložil Ivan CHVATÍK, přeložil Jaromír LOUŽIL. Praha: OIKOYMENH, 2001. Knihovna novověké tradice a současnosti. ISBN 80-7298-035-1.

MARTIN, Luther H. *Helénistická náboženství*. Brno: Masarykova univerzita, 1997. Religionistika. ISBN 80-210-1702-3.

MONK, Ray. *How to read Wittgenstein*. New York: Norton, 2005. How to read (New York, N.Y.). ISBN 0393328201.

MONK, Ray. *Wittgenstein: úděl génia*. Přeložil Otakar VOCHOČ. Praha: Hynek, 1996. Velké biografie. ISBN 80-85906-23-6.

NOVÁK, Lukáš a Vlastimil VOHÁNKA. *Kapitoly z epistemologie a noetiky*. Praha: Krystal OP, 2015. ISBN 978-80-87183-71-7.



PEREGRIN, Jaroslav. *Filozofie pro normální lidi*. Praha: Dokořán, 2008. ISBN 978-80-7363-192-5.

PEREGRIN, Jaroslav. *Kapitoly z analytické filosofie*. 2. vyd. Praha: Filosofia, 2014. ISBN 978-80-7007-420-6.

SOKOL, Jan. *Malá filosofie člověka: a Slovník filosofických pojmů*. Vydání sedmé. V Praze: Vyšehrad, 2019. ISBN 978-80-760-1190-8.

STENIUS, Erik. *Wittgenstein's "Tractatus": A Critical Exposition of the Main Lines of Thought (Wittgenstein Studies)*. Bloomsbury Publishing Plc, 1996. ISBN 978-18-5506-493-5.

WITTGENSTEIN, Ludwig. *Tractatus logico-philosophicus*. Druhé, opravené vydání. Přeložil Petr GLOMBÍČEK. Praha: OIKOYMENH, 2017. Knihovna novověké tradice a současnosti. ISBN 978-80-7298-241-7.